

**АЛОУДДИН БУХОРИЙ XIV-XV АСРДА ФАОЛИЯТ ОЛИБ
БОРГАН ЕТУК КАЛОМ ОЛИМИ**

Баҳромов Суннатилла Ҳамиджон ўғли

Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази

катта илмий ходими

sunbah.bahsun.701@mail.ru

Аннотация: Мақолада Мовароуннаҳр ҳудудидан етишиб чиққан илм намоёндалари ва уларнинг илмий фаолиятлари таҳлил қилинади. Айниқса, калом, ҳадис, фиқҳ ва бошқа фанларда буюк олимлар, жумладан Алоуддин Бухорийнинг ҳаёти ва илмий мероси хусусида сўз юритилади. Унинг турли хидоятлар, ёзган асарлари ва шахсий қарашлари ўрганилади. Мақолада, Бухорийнинг ҳаёти, сафарлари ва унинг исломий илмларга қўшган ҳиссасига оид тарихий маълумотлар муфассал тарзда ёритилади. Бу орқали, олимнинг калом, фиқҳ ва таъриҳий соҳалардаги муҳим ўрнини янада аниқлаштириш мақсад қилинади.

Калит сўз: Алоуддин Бухорий, Мовароуннаҳр, калом илми, фиқҳ, тарихий шахс, асарлар, ҳадис, исломий илмлар, сафар, адабиёт.

Барча илмий жабҳалар ривожининг аввалги қаторларига эътибор қилинадиган бўлса, уларнинг аввалида илм намоёндалари, кўплаб олимлар, хусусан Мовароуннаҳр ҳудудидан етишиб чиққан алломалар турганини кўриш мумкин. Бугунги кунда дунё ўқув юртларида ўқитиладиган алгебра фани асосчиси Мусо Хоразмий (164-232/781-847), архитектура соҳасида ўрганмай бўлмайдиган, ер ўлчовларини тадқиқ қиладиган геодезия фани “ихтирочиси” Аҳмад Фарғоний (ваф. 247/861), ер шари глобусини биринчилардан бўлиб ясаган Абу Райхон Беруний (362-440/973-1048), тиббиёт соҳасининг юқорисида турувчи Ибн Сино (370-427/980-1037), ўзи араб бўлмасада араб тили грамматикаси юзасидан ёзган асари орқали, ҳатто араблар хайратини қозонган Абул Қосим Маҳмуд Замахшарий (467-538/1075-1144) сингари олимлар номини ёдга олишнинг ўзи юқоридаги фикрни қўллаб-қувватлайди.

Маълумки ушбу юртдан етишиб чиққан забардаст олимлар турли соҳаларда фаолият олиб борган. Улар нафақат бу соҳаларда, балки ҳадис, калом, фикҳ, усул ал-фикҳ, тафсир ва бошқа кўплаб илмларда ҳам топилади. Юқорида номлари тилга олинган олимларнинг барчаси ҳам ушбу соҳалар борасида катта билимга эга бўлган, ҳатто баъзиларининг бу борада илмий асарлари ҳам машхур. Абу Али Ибн Синонинг “Тафсир сура ал-ихлос”¹, Маҳмуд Замахшарийнинг “ал-Кашшоф” номли асари бунинг яққол далилидир. Шунга қарамай ушбу алломалар ҳадис, калом, фикҳ, тафсир соҳасидан кўра, юқоридаги фанлар борасида машхурроқ даражага кўтарилган. Асли Қуръон ва ҳадис бўлган соҳаларда эса бу юртдан етишиб чиққан бошқа олимлар юқори даражаларга эриша олган. Фикҳ илмини Мовароуннаҳр ҳудудига кириб келишининг асосий сабабчиси бўлган Абу Ҳафс Кабир Бухорий (150-217/767-832), ҳадис илмида ўз ўрнига эга, асари ҳадис олимлари томонидан “энг ишончли ҳадис манбаси” дея эътироф қилинган Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий (194-256/810-870), “Ҳидоят байроғи”, “Мусулмонлар эътиқодини тузатувчи” деган юксак шарафга сазовор бўлган Абу Мансур Мотуридий (ваф. 333/944) каби номларни эшитган киши борки, бу ўлка нафақан аниқ фанлар балки, диний фанлар борасида ҳам етакчи ўринлардан бирини эгаллашига шубҳа қилмайди.

Ушбу мақолада шундай олимлардан бири, калом илмида ўз ўрнига эга бўлган, кейинги авлодга бир қанча фойдали асарлар ёзиб қолдирган Алоуддин Бухорий хусусида сўз юритилади. Унинг ҳаёт-фаолияти, қолдирган илмий меъроси, шахсияти ҳақидаги маълумотлар келтириб ўтилади.

Бир қанча табақот ва тарожим асарларида келган маълумотлар орқали олимнинг илмий шахсиятини шакиллантириш мумкин. Бу борада Шамсуддин Абул Маҳосин Муҳаммад ибн Али ибн Ҳасан ибн Ҳамза Ҳусайнийнинг (715-765/1315-1364) “Зийлу тазкират ал-хуффаз лиз-Заҳабий” асари², Ибн Ҳажар

¹ Абу Али Ибн Сино. Тафсир сура ал-ихлос. Честер Беттий кўлёмаси, Р: 3045.

² Шамсуддин Абул Маҳосин Муҳаммад ибн Али ибн Ҳасан ибн Ҳамза Ҳусайний. Зийлу тазкират ал-хуффаз лиз-Заҳабий // Закариё Умайрот таҳқиқи. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1998. – Б. 315.

Асқалонийнинг (773-852/1372-1449) “Инбаъу ал-ғумар би-абнаъи ал-умур”³ номли асари, Ибн Тангрибердининг (813-874/1410-1470) “ан-Нужум аз-зоҳира фи мулук Миср ва ал-Қоҳира”⁴ номли асари, Шамсуддин Абул Хойр Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Муҳаммад Саховийнинг (831-902/1427-1497) “аз-Зовъу ал-ламиъ ли-аҳли ал-қорн ат-тасиъ”⁵ асари, Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Иёс Ҳанафийнинг (852-930/1448-1524) “Бадоъи аз-зухур фи вақоъи ад-духур”⁶ асари, Жалолиддин Суютийнинг (849-911/1445-1505) “Хусну ал-муҳазоро фи тарихи Миср ва ал-Қоҳира”⁷ ҳамда “Буғяту ал-вуъат фи тобақот ал-луғавийин ва ан-нуҳат”⁸ асарлари, Шиҳобиддин Абул Фалаҳ Абдулхай ибн Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Иъмоднинг (1032-1089/1623-1679) “Шазарот аз-заҳаб фи ахбари ман заҳаб”⁹ номли асари, Исмоил Пошо Бағдодийнинг (1255-1339/1839-1920) “Ҳадият ал-орифин”¹⁰ асари ҳамда Хайридин Зириклийнинг (1310-1396/1893-1976) “ал-Аълам”¹¹ сингари асарларида келтирилган маълумотлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Олимнинг тўлиқ исми Алоуддин Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад Бухорий Ҳанафий бўлиб, Шамсуддин Саховийнинг “аз-Зовъу ал-ламиъ ли-аҳли ал-қорн ат-тасиъ” асарида “Алоуддин” лақаби “Аъло Бухорий”

³ Аҳмад ибн Али ибн Муҳаммад Каноний Асқалоний. Инбаъу ал-ғумар би-абнаъи ал-умур // Ҳасан Ҳабаший таҳқиқи. – Миср: ал-Мажлис ал-аъла лиш-шуъун ал-исламия, 1969. – Ж. 4. – Б. 83. Кейинги ўринда: Ибн Ҳажар Асқалоний. Инбаъу ал-ғумар. – Ж. – Б.

⁴ Юсуф ибн Тангриберди Абдуллоҳ Зоҳирий Ҳанафий. Ан-Нужум аз-зоҳира фи мулук Миср ва ал-Қоҳира // Иброҳим Али Торхон таҳқиқи. – Миср: Дор ал-кутуб, 1971. – Ж. 15. – Б. 214-215. Кейинги ўринда: Ибн Тангриберди. Ан-Нужум аз-зоҳира. – Ж. – Б.

⁵ Шамсуддин Абул Хойр Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Муҳаммад Саховий. Аз-Зовъу ал-ламиъ ли-аҳли ал-қорн ат-тасиъ // Муҳаққиқи номаълум. – Байрут: Дар ал-жийл, йили номаълум. – Ж. 9. – Б. 291. Кейинги ўринда: Саховий. Аз-Зовъу ал-ламиъ. – Ж. – Б.

⁶ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Иёс Ҳанафий. Бадоъи аз-зухур фи вақоъи ад-духур // Муҳаммад Мустафо таҳқиқи. – Макка: Мактаба дор ал-боз, йил. – Ж. 2. – Б. 181.

⁷ Абдурраҳмон ибн Абу Бакр Жалолиддин Суютий. Хусну ал-муҳазоро фи тарихи Миср ва ал-Қоҳира // Муҳаммад Абул Фазл Иброҳим таҳқиқи. – Миср: Дор ихё ал-кутуб ал-арабия, 1967. – Ж. 1. – Б. 549. Кейинги ўринда: Жалолиддин Суютий. Хусну ал-муҳазоро. – Ж. – Б.

⁸ Абдурраҳмон ибн Абу Бакр Жалолиддин Суютий. Буғяту ал-вуъат фи тобақот ал-луғавийин ва ан-нуҳат // Муҳаммад Абул Фазл Иброҳим таҳқиқи. – Ливан: Мактаба ал-аъсрия, 1965. – Ж. 2. – Б. 200. Кейинги ўринда: Жалолиддин Суютий. Буғяту ал-вуъат. – Ж. – Б.

⁹ Шиҳобиддин Абул Фалаҳ Абдулхай Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Иъмод. Шазарот аз-заҳаб фи ахбари ман заҳаб // Абдулқодир Арнаут таҳқиқи. – Байрут: Дор ибн Касир, 1993. – Ж. 9. – Б. 351. Кейинги ўринда: Шиҳобиддин Абул Фалаҳ. Шазарот аз-заҳаб. – Ж. – Б.

¹⁰ Исмоил Пошо Бағдодий. Ҳадият ал-орифин. – Байрут: Муассаса ат-тарих ал-аробий, йил. – Ж. 2. – Б. 191. Кейинги ўринда: Исмоил Пошо Бағдодий. Ҳадият ал-орифин. – Ж. – Б.

¹¹ Хайридин Зириклий. Ал-Аълам. – Байрут: Дор ал-илм лил-малайин, 2002. – Ж. 7. – Б. 46-47.

кўринишида ифодаланган. Ибн Тангриберди ўзининг “ан-Нужум аз-зоҳира” асарида: “Баъзи олимлар уни “Али” дея номлаган, (лекин) бу хатодир”, деб айтади¹². Ибн Тангриберди “хато”, деб ибн Ҳажар Аскалоний келтирган маълумотга ишора қилганини англаш қийин эмас. Зеро, Аскалоний “Инбаъу ал-ғумар би-абнаъи ал-умур” асарининг икки ўринида Алоуддин Бухорий хусусида тўхталиб ўтади. Ушбу икки ўриннинг биринчисида олим номини “Али ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад... Бухорий” тарзида келтирган бўлса¹³, бошқа ўрнида “Алоуддин Бухорий”¹⁴ кўринишида ифодалаган. Шунингдек, Жалолiddин Суютий ҳам ўзининг “Ҳусну ал-муҳазоро фи тарихи Миср ва ал-Қоҳира”¹⁵ ва “Буғяту ал-вуъат фи тобақот ал-луғавийин ва ан-нуҳат”¹⁶ номли асарларида олим исмини “Али” тарзида келтириб ўтган.

Юқорида таъкидланганидек, олим “Алоуддин Бухорий” ва “Аъло Бухорий” лақаби билан номланган бўлиб, “Абу Абдуллоҳ” унинг кунyasi ҳисобланади. Алоуддин Бухорийнинг таваллуди борасида барча манбалар бир вақтни, аниқроғи 779/1377 санани келтиради, лекин туғилган кун ва ой хусусида ҳеч қандай маълумот учрамайди. Табақот асарлари олим таваллуд топган ҳудуд ҳақида аниқ маълумот келтириш ўрнига, “ажам”¹⁷ юритида туғилгани ва Бухорода ўсиб-улғайгани тўғрисидаги маълумот билан кифояланган. Манбаларга кўра олим бир ҳудудда муқим яшамаган балки, кўплаб шаҳарларга кўчиб, ҳар бир ҳудудда бор йўғи 1-3 йил муддат истиқомат қилган. Жумладан, Алоуддин Бухорий биринчи навбатда Ҳиндистонга кўчиб, ўша ерда бир қанча вақт ҳаёт кечирган¹⁸.

Шамсуддин Саховий ушбу маълумотга бир оз аниқлик киритган ҳолда, Бухорий ҳозирги Ҳиндистондаги Андра-Прадеш ҳамда Покистоннинг Ҳиндистондаги штати ҳисобланган Ҳайдаробод орасида жойлашган

¹² Ибн Тангриберди. Ан-Нужум аз-зоҳира. – Ж. 15 – Б. 215.

¹³ Ибн Ҳажар Аскалоний. Инбаъу ал-ғумар. – Ж. 9. – Б. 23.

¹⁴ Ўша манба. – Ж. 9. – Б. 29.

¹⁵ Жалолiddин Суютий. Ҳусну ал-муҳазоро. – Ж. 1. – Б. 549.

¹⁶ Жалолiddин Суютий. Буғяту ал-вуъат. – Ж. 2. – Б. 200.

¹⁷ Ажам – асли араб бўлмаган шахс.

¹⁸ Ибн Ҳажар Аскалоний. Инбаъу ал-ғумар. – Ж. 9. – Б. 23.

“Кулбаржа”¹⁹ номли қадимий шаҳарда бир муддат яшаганини келтириб ўтган. Аллома Бухородан ташқаридаги илк яшаган ҳудуд айнан ҳинд диёри бўлгани ибн Ҳажар Асқалоний олимни: “Муҳаммад ибн Муҳаммад... Бухорий Ҳиндий”²⁰, дея таништирганининг асосий сабаби бўлиши мумкин.

Бухорий ҳинд ўлкасида кўп вақт турмай, Макка шаҳрига кўчиб ўтган ва у ерда ҳам бир муддат мобайнида истиқомат қилган. Маккадаги фаолиятдан сўнг Миср томонга сафарга чиқиб²¹, ҳозирги пойтахти бўлган Қоҳира шаҳрида²² бир қанча вақт мобайнида яшаган. Шундан сўнг ўша давр қозиси бўлган Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон ибн Наъим Бисотий (760-842/1359-1438) билан ораларида келиб чиққан келишмовчилик туфайли Қоҳирадан Мисрнинг шимолий қисмидаги Думят шаҳрига кўчиб ўтади. Бухорий ҳамда қози Бисотий ўртасидаги келишмовчиликнинг асосий сабаби, олимнинг Муҳйиддин ибн Арабийни (558-638/1164-1240) куфрда айблагани бўлган. Бунинг кўриниши шундай бўлган:

“Ўша давр олимлари иштирокида бўлиб ўтган йиғилишда Ибн Арабий хусусида сўз юритилган бўлиб, унда у ёзган асарга мурожаат қилишдан қайтариш, ва унинг сўзларини гапириб юрадиган кишиларни куфрда деб билиш борасида келишилган. Алоуддин Бухорий буни ўртага ташлаганида Бисотийдан ташқари мажлисда қатнашганларнинг барчаси буни маъқуллаган. Ушбу мажлисда ибн Ҳажар Асқалоний ҳам иштирок этган. Мажлисда олимлар фикрига қарши бўлган Бисотий хусусида йиғилиш қатнашчилари томонидан: “У мунозарада ўз куч-қудратини кўрсатиб қўйишнигина истаган”, деган фикр билдирилган. Бисотий эса қарши чиқиш сабабини келтириб: “Инсонлар имом ибн Арабийни фақат айтган сўзининг зоҳирий маъноси туфайли рад қилмоқда. Аксини олганда, айтган сўзлари тўғри маънога талқин қилинса сўзларида эътироз йўқ”, деган. Бу борадаги қараш йиғилишда қатнашганлар ўртасига ташланганида, ибн Ҳажар Асқалоний: “Мен куфрни

¹⁹ Саховий. *Аз-Зовъу ал-ламиъ*. – Ж. 9.– Б. 291.

²⁰ Ибн Ҳажар Асқалоний. *Инбаъу ал-ғумар*. – Ж. 8. – Б. 120.

²¹ Ибн Тангриберди. *Ан-Нужум аз-зоҳира*. – Ж. 15 – Б. 215.

²² Саховий. *Аз-Зовъу ал-ламиъ*. – Ж. 9.– Б. 292.

келтириб чиқарадиган гапни очик-ойдин айтган кимсанинг сўзини тасдиқламаслик борасида Аъло билан бир фикрдаман. Аълонинг гапи “вахдату-л-вужуд”га эътиқод қиладиганларни рад қилиш борасида айтилган. Бисотийнинг сўзи эса: “Сизлар “вахдату-л-вужуд” нима эканлигини билмасизлар”, деган эътибордан айтилган гапдир”, деди. Имом Аъло буни эшитган заҳоти жаҳли чиқиб, бор овози билан: “Султон бўшатмаса ҳам (қозиликдан) айрилдингиз. “Сиз ҳам куфр ҳукмига тушиб қолдингиз! “Вахдату-л-вужуд”ни ёқлаган кишини қандай оқлаш мумкин ахир, бу жирканч куфр-ку. Аллоҳга қасамки, агар султон сени қозиликдан бўшатмаса, Мисрдан чиқиб кетаман”, деди. Шунда ўртада фитна кўзғалмаслиги учун Бисотийга мажлисни тарк этиши айтилди. Бу хабар султоннинг қулоғига етиб боргач, қозини ҳузурига келтиришларини буюрди. Қозини султон ҳузурига келтирганларида ўша мажлисда иштирок этган махфий котибидан Аъло олиб борган мажлис ҳақида сўраб олди. Шундан сўнг имом ибн Ҳажар Асқалоний ва Бисотий орасида ушбу масала борасида суҳбат бўлиб ўтди. Натижада Бисотий ибн Арабий айтган гапидан бош тортгани ҳамда шундай эътиқодда бўлган кишини кофир деб билишини эълон қилган²³, ибн Ҳажар Асқалоний эса унинг гапини тасдиқлаган. Шунда султон ибн Ҳажардан: “Энди унинг зиммасига қандай ҳукм чиқаришимиз вожиб бўлади? Аълонинг Бисотийни кофирга чиқариши қабул қилинадими? Уни бўшатамизми ёки шаръий жазо берамизми?”, деб сўради. Бунга жавобан ибн Ҳажар Асқалоний: “Содир бўлган воқеани эътироф этганидан кейин унинг зиммасига ҳеч нарса вожиб бўлмайди. Эътироф қилганининг ўзи етади”, деди. Мажлис ниҳоясига етгач, султон имом Аълони мурасага келиш ва сафаридан қайтаришни сўраш учун элчи жўнатди. Имом эса бу илтимосни қабул қилмай, сафар борасидаги қарори қатъий эканини билдирди. Шунда султон уни ўз холига қўйиб,

²³ Мустафо ибн Абдуллоҳ Ҳожи Халифа. Кашф аз-зунун аън асомий ал-кутуб ва ал-фунун // муҳаққиқи номаълум. – Байрут: Дор ихё ат-турос ал-аробий, 1941. – Ж. 1. – Б. 222. Кейинги ўринда: Ҳожи Халифа. Кашф аз-зунун. – Ж. – Б.

“Истаганингизни қилинг”, деди.”²⁴.

Шу сабаб Қоҳирадан Думят томонга сафар қилган Бухорий, шогирдлари илтимосига кўра яна Қоҳирага қайтиб, 831/1428 йилга қадар шу ерда дарс бериш билан машғул бўлган. Кейинчалик ҳижрий 834 йил ёки ундан аввал Дамашқ шаҳрига кўчиб ўтиб, ўша ерда ўзининг “Фазихату ал-мулҳидийн” номли рисоласини ёзган ва унда ибн Арабий ҳақидаги воқеани баён қилган. Дамашқда яшаган даврлари инсонлар ундан “Ибн Таймия” номи билан машхур бўлган Тақиюддин Абул Аббос Аҳмад ибн Абдулҳалим ибн Абдуссалом Ҳаронийнинг (661-728/1263-1328) фақат ўзига хос бўлган бир неча қарашлари ҳақида сўрашган. У эса ибн Таймиянинг бу қарашларидан хато деб билган ўринларини айтиб жавоб берар, у ҳақида аниқ бир хулосага келмагунча у борада бирор ҳукм чиқармас, баъзи сўзларини тасдиқлар, аниқ бир хулосага келгандан сўнг бидъат деб билган тушунчаларини очик айтар эди. Бухорийнинг мана шу иши хусусида ҳозирги даврнинг калом илмида кўзга кўринган олимларидан бири Саъид Абдуллатиф Фуда шундай изоҳ беради: “Исломи дини шайхлари, олим-у уламолари бидъатчи, муҳолиф бўлган кишиларга раддия беришда, куфрга чиқаришни назарда тутмаяпман, мана шундай бўлишлари лозим. Аллоҳ розилигини истаган ҳар қандай инсон учун аниқ кўриниб турган залолат қаршисида жим туриш ёки кўрмаганликка олиш ёки залолат-у гумроҳлиги кўриниб турган кимсага хайрихоҳлик қилиш ҳалол бўлмайди. Мана шу жиҳат эътиборидан ислом олимлари орасида имом Алоуддин Бухорийнинг даражаси улуғ бўлиб, ҳатто у айтган сўзлари олимлар ичида қиличданда ўткир, адолатли ҳукм даражасида қабул қилинадиган бўлган. Қолаверса, ўзи яшаган даврнинг аксар кишилари, дин ҳукмига на мойил бўлган ва на рози бўлган инсонлар ҳам унга тан берган”²⁵.

Юқорида айтиб ўтилганидек, Ибн Таймия хусусида аниқ бир хулосага келмагунча қадар бирор ҳукм чиқармаган олим ўзининг бир илм мажлисида

²⁴ Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Аъло Бухорий. Рисала фи ал-эътиқод // Саъид Абдуллатиф Фуда таҳқиқи. – Қувейт: Дор аз-зия, йил. – Б. 22-24. Кейинги ўринда: Алоуддин Бухорий. Рисала фи ал-эътиқод. – Б.

²⁵ Алоуддин Бухорий. Рисала фи ал-эътиқод. – Б. 28.

очик ҳолда: “Ким Ибн Таймияга нисбатан “у шайхул исломдир” деган таърифни ишлатса, у шу сўзи туфайли кофир бўлади”, деган²⁶. Олим Дамашқдаги фаолиятдан сўнг умрининг сўнги вақтларида ҳозирги Суриянинг Мизза шаҳрига бориб, шу ерда яшаган.

Табакот ва тарожим асарлари олимнинг оила аъзоларидан отаси, амакиси ва тоғасидан бошқа ҳеч бир киши хусусида маълумотни келтирмаган. Тарихчи олимлар Бухорий ўз отаси ва амакиси Аъло Абдуррахмондан фикҳ илмини ўрганганини таъкидлайди²⁷. Шунингдек ушбу асарнинг бошқа бир ўрнида: “Мавломиз, Аъло Бухорийнинг тоғаси Муҳаммад Абдуррахмон ибн Муҳаммад Бухорий”²⁸, деган маълумотни ҳам учратиш мумкин. Алоуддин Бухорий оила аъзолари орасидан маълум бўлган шахслар фақат шулардан иборат.

Илм йўлида кўп бора сафар қилган, олган илмини ўргатиш, фатво бериш, инсонларни тўғри йўлга йўллаш мақсадида насиҳат қилиш мазмунли ҳаёт кечирган Алоуддин Бухорий ҳижрий 841 милодий 1438 йили Рамазон ойининг 23 санаси пайшанбага ўтар кечаси (20.03.1438) Суриянинг Мизза шаҳрида вафот топган. Барча таржимаи ҳол асарлари олимнинг айнан мана шу санада вафот этганини бир овоздан таъкидлаган.

Алоуддин Бухорий ақида борасида жуда қаттиқ услубни тутган олимлардан бўлиб, эътиқодий масалага бирор қўшимча киритилишни қаттиқ қоралар, қулоғига бирор бузук ақидани кўтариб чиқаётган кимса ҳақидаги хабар етиб боргудек бўлса, унга қаттиқ қаршилик қилар, бидъатчи тоифа ҳақидаги хабарни эшитса унга қарши шаръий ҳуқум чиқаришдан ҳам қайтмаган. Ибн Арабий ҳақида ёритилган юқоридаги масала ҳам айнан мана шу қарашни янада қўллаб-қувватлайди.

²⁶ Ўша манба.

²⁷ Шамсуддин Саховий. Аз-Зовъу ал-ламиъ. – Ж. 9.– Б. 291.

²⁸ Ўша манба. – Ж. 7. – Б. 267.